

محمد حبیبزاده بیژنی*

فرازبندی و ویرایشگری در متون دیجیتال

با نگاهی ویژه
به متن‌های
حدیثی

چکیده

متن ویرایش‌شده، علاوه بر زیبایی ظاهری، به سرعت درک مطلب خواهد افزود و در محتوای رقومی، انتقال انواع اطلاعات میان فرازهای مختلف را آسان‌تر نموده، مانع فعالیت‌های موازی در متون مشابه خواهد شد. حرکت به سوی ویرایشگری هوشمند و دقیق متون با استفاده از قواعد و یادگیری ماشین، هدف ارزشمندی است که از جمله می‌توان سخن پیشوایان دین (ع) را به عنوان ابتدای این مسیر برگزید.

ویرایش صحیح روایات، نقش اثرگذار خود را در پژوهش‌های حدیث‌محوری چون: «احادیث متحد»، «روایات مشابه»، «ترجمه و شرح روایات»، «پژوهش‌های موضوعی» و «فرازهای کاربردی» نشان خواهد داد و راهی را برای فعالیت در دیگر متون اسلامی خواهد گشود.

کلیدواژگان: ویراستاری، فرازبندی، روایات، هوشمندسازی، رقومی.

ویرایشگری و فرازبندی چیست؟

«ویرایشگری» یا «ویراستاری»، واژه‌هایی آشنا بوده و نیاز چندانی به تعریف ندارند؛ با وجود این، تعریف‌های متفاوتی از «ویرایش» ارائه شده است؛ از جمله اینکه: «ویرایش، دانشی منطبق‌پایه است که اصلاح نادرستی‌ها، زدودن کاستی‌ها، رساکردن معانی، روان‌نمودن نوشتجات، همخوانی نوشته‌ها با کمک قواعد و شیوه‌های مشخص را بر عهده دارد.» و یا آنکه «ویرایش، درست‌نویسی، رسانویسی و به قاعده‌نویسی است.»

* پژوهشگر مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور).

ویرایشگری را به دو گروه «ویرایشگری عمومی» که برای همه متون قابل اجراست و «ویرایشگری ویژه» که برای برخی متون و یا فعالیت‌های خاص است، تقسیم می‌کنند و البته «تلخیص» و یا «چکیده‌نویسی»، فعالیتی مجزا است که در فضای جداگانه‌ای باید مورد گفت‌وگو قرار گیرد. در نگاهی دیگر، فعالیت‌های ویراستاری را می‌توان در دو بخش عمده، طبقه‌بندی کرد:

بخش اول: اینکه ضمن رعایت سبک مؤلف و یا مترجم، خطاهای متنی و دستوری، تکرارها، گزارش‌ها و نقل‌های نادرست و مواردی از این دست را که در متون وجود دارد، اصلاح کرد و یا بدان اشاره نمود و عبارت‌های پریشان را سامان داد و به روان‌سازی عبارت‌های دشوار پرداخت؛ به عنوان نمونه، متنی را که با گویش رایج در سده‌های کهن به قلم نگارش درآمده، با گویش معاصر بازنویسی کرد. این نوع ویراستاری، نیاز به فعالیت تحقیقی و مقابله‌ای بیشتری دارد که معمولاً در آن، پژوهشگران ویرایشگر، نکات به‌دست‌آمده را در قالب پاورقی‌ها ثبت و ضبط می‌کنند.

بخش دوم: اینکه بدون هیچ دخل و تصرفی در متن، تنها قطعه‌ها و فرازهای مستقل و نیمه‌مستقل معنایی را از هم تفکیک کرده، با درج علائم ویرایشی مناسب در میان متون، درک مطلب را برای مخاطبان، آسان‌تر و سریع‌تر نمود. از آنجاکه تغییر و حذف و اضافه در متن کتاب‌ها، مخالف با شیوه امانت‌داری است - جز آنکه این تغییرات، ضروری بوده و به‌صراحت به اطلاع خواننده برسد - این نوشتار، سخن ما تنها در بخش دوم است.

بر همین اساس، «فرازبندی» را نیز به عنوان بخشی از گستره وسیع «ویراستاری» ارزیابی کرده، آن را فعالیتی جدا از ویرایشگری در نظر نمی‌گیریم.

گفتنی است در این مجال، سخن درباره متن‌های حدیثی است که حکایت از قول و فعل و تقریر معصومان(ع) دارد و به زبان عربی صادر شده و در منابع اصلی حدیثی نیز به همین زبان ارائه شده است. سخنان معصومان(ع) پس از گردآوری، در اصول و کتاب‌ها مکتوب شد و بعدها در جوامع حدیثی اول و دوم، به شیوه‌های مختلفی تبویب و عرضه گردید. با تکامل صنعت چاپ و نشر، متون حدیث نیز همگام با سایر محتواهای مکتوب با شکل بهتر و ترتیب و نظام مناسب‌تری تدوین و منتشر شد.

در سال‌های اخیر، با پیشرفت فناوری اطلاعات، نسخه‌های دیجیتالی منابع حدیثی هم فراهم آمده است. به نظر می‌رسد که با توجه به امکانات و قابلیت‌های عرصه فناوری اطلاعات، زمینه برای اعمال تغییرات ویرایشی و فرازبندی‌های مناسب در احادیث اهل بیت(ع)، بیش از پیش مهیا شده است.

در ادامه سخن، شیوه‌های متصور در فرازبندی محتواهای مکتوب و دیجیتالی، به منظور آسان‌سازی درک مطلب و نیز چشم‌نواز شدن متن، به‌ویژه با نگاه به روایات معصومان(ع)، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

ویرایشگری و فرازبندی در نشر مکتوب

در این باره چند نوع فعالیت قابل تصور است:

الف. فرازبندی

استخراج بخش‌های معنایی مستقل و یا نیمه‌مستقل از میان متون گسترده و طولانی و ارائه آنها در پاراگراف‌های پیاپی، یکی از فعالیت‌های ارزشمند در ویراستاری است؛ بخش‌ها و فرازهایی که یا خود به‌تنهایی قابل عرضه بوده و بتوان ترجمه و شرحی ویژه از آن تهیه نمود و حتی در قالب کتاب‌ها و مجموعه‌های

متن ویرایش‌شده، علاوه بر زیبایی ظاهری، به سرعت درک مطلب فواید افزود و در محتوای رقومی، انتقال انواع اطلاعات میان فرازهای مختلف را آسان‌تر نموده، مانع فعالیت‌های موازی در متون مشابه فواید شد. حرکت به سوی ویرایشگری هوشمند و دقیق متون با استفاده از قواعد و یادگیری ماشین، هدف ارزشمندی است که از جمله می‌توان سفن پیشوایان دین(ع) را به عنوان ابتدای این مسیر برگزید

جدید عرضه کرد و یا آنکه دست کم بتوان ارجاعات مستقلی به همان بخش تفکیک شده داد. از گذشته، انتخاب برخی فرازاها از میان متون و ارائه آنها در مجموعه‌ای مستقل و یا پرداختن به ترجمه و شرح فرازهای انتخاب‌شده از فعالیت‌هایی بوده که برخی پژوهشگران دانش‌های مختلف بدان می‌پرداختند؛ به عنوان نمونه، مؤلف کتاب «غرر الحکم»، از میان سخنان و خطبه‌های طولانی امام علی (ع)، فرازهای نسبتاً مستقلی را استخراج نموده و در قالب مجموعه‌ای جداگانه و جذاب عرضه داشته است. مشخص است که فعالیت ایشان، با نوعی فرازبندی آغاز شده و سپس فرازهای انتخابی به گونه‌ای نوین به مخاطبان عرضه گشته است.

در همین راستا، باید گفت متونی که از ارزش استنادی بالاتری برخوردار بوده و بررسی جمله‌به‌جمله آن مورد توجه پژوهشگران و کاربران است، اولویت بالاتری برای ویرایشگری و فرازبندی خواهد داشت. نکته‌ای که در فرازبندی قابل توجه است، وجود فرازهای عام و خاص در داخل یک متن است؛ به عبارت دیگر، یک فراز عام که معمولاً با پاراگراف‌بندی شکل می‌یابد، می‌تواند به فرازهای کوچک‌تری که غالباً با علائم ویرایشی مشخص می‌شود، تقسیم شود.

ب. مشخص کردن عبارات خاص

در بیشتر متون، به‌ویژه متون مرتبط با علوم اسلامی، عبارات خاصی مانند: آیات قرآن کریم، روایات معصومان (ع)، سخنان بزرگان، اشعار، مثل‌ها و اصطلاحات و وجود دارند که تمایز آنها می‌تواند در روان‌خوانی و به دنبال آن، درک صحیح از متن، تأثیرگذار باشد. ویرایشگران برای این نوع از جداسازی و تمایز، از شیوه‌های گوناگونی بهره می‌جویند. روش‌هایی چون: تغییر رنگ، برجسته‌سازی متون، تغییر در رسم‌الخط و مدل نگارش و در نهایت، برخی علائم ویرایشی مانند: { }، ()، < >، []، « » و «» در واقع، کمکی به ویراستار برای زیبا و روان‌سازی متون است.

ج. اعمال دیگر علائم ویرایشی برای روان‌خوانی متن

نقطه و دونقطه و سه‌نقطه، ویرگول، نقطه‌ویرگول، علامت‌های پرسش و تعجب، خط فاصله، ممیز و علامت تساوی، از جمله مهم‌ترین علائم ویرایشی در نشر مکتوب به شمار می‌آیند. در داخل متون، هرچه این علائم ویرایشی، بیشتر و بهتر اعمال شود، مدت زمانی که برای خواندن یک متن و درک مطالب مورد نیاز است، کاهش خواهد یافت. از این رو، همواره نسخه‌هایی از یک کتاب که ویرایشگری و فرازبندی بهتری در آنها اعمال شده است، نسبت به دیگر نسخه‌ها با استقبال بهتری مواجه می‌شود.

ویرایشگری و فرازبندی در متون رقومی، به‌ویژه در کتاب‌های حدیثی

آنچه گفته شد، مربوط به ویرایشگری نشر مکتوب بود؛ اما در نشر رقومی که بیشتر از چند دهه از عمر آن نگذشته است، ممکن است برخی نیازها تغییر کرده باشد و با توجه به قابلیت‌های نرم‌افزاری، مجبور شد از برخی ویرایش‌ها صرف نظر کرد و برخی ویرایش‌های جدید را افزود؛ به عنوان نمونه، نشر مکتوب قابلیت بیش از چند نوع ویرایش را نداشت و اگر بخواهیم برای هر کدام از رده‌های مختلف اعلام (اشخاص، شهرها، کتاب‌ها و...)، ویرایش مستقلی را در نظر بگیریم، متن نوشتاری دچار آشفتگی خواهد شد. از این رو، ویرایشگران این تفکیک را در متن انجام نداده، بلکه در انتهای کتاب، صفحات مستقلی را به عنوان «فهرست اعلام» در نظر می‌گیرند؛ اما در متون رقومی، به‌سادگی می‌توان ویرایشی در داخل متن انجام داد که تنها به خواست هر کاربر و بسته به نیاز او، برخی ویرایش‌ها قابل نمایش باشد.

با ذکر این مقدمه، باید گفت که با دو روش می‌توان به رقومی کردن متن مکتوب پرداخت:

روش اول، اسکن و یا تصویربرداری از متن، بدون تبدیل آن به متن قابل جست‌وجو و ویرایش است. در این فرایند، هر علامت ویرایشی که در متن نوشتاری وجود دارد، در تصویر نیز مشاهده خواهد شد و اگر بنا بر انطباق کامل متن و تصویر باشد، نه علامتی را می‌توان بدان افزود و نه نشانه‌ای را می‌توان کاست؛ مگر آنکه علائم و فرمت‌هایی خارج از زمینه تصویر اعمال گردد و نوعی ارتباط بین آنها و تصاویر برقرار شود.

اما روش رایج دیگر، رقمی کردن متون با استفاده از تایپ و یا OCR است. در این روش، قدرت بیشتری در دسترسی‌ها و ویرایش‌ها خواهیم داشت.

از ابتدای فعالیت مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، طرح‌هایی برای انواع ویرایشگری وجود داشته است. بنابراین، علاوه بر درج علایم ویرایشی موجود در نشر مکتوب، در پاره‌ای از موارد، برخی فرمت‌ها در متونی اعمال می‌شد که مرکز تصمیم به ارائه آنها را داشت. می‌توان چنین فعالیت‌هایی را نوعی ویرایشگری در متون رقمی به شمار آورد؛ اما جز ثبت و ضبط علایم در نشرهای مکتوبی که دارای ویرایش‌اند، مجموعه و گروهی درون‌سازمانی به فعالیت مستقل ویرایشگری در مواردی چون تفکیک فرازاها و اعمال علایم ویرایشی نپرداخته است؛ علایمی که حسب مورد و با توجه به نیازها و نیز فقدان محدودیت‌های موجود در نشر مکتوب، قابل مدیریت در نشر رقمی خواهند بود. از طرفی، صرف نظر از چنین فعالیت‌هایی در متون پرکاربرد چون متون تاریخی و تفسیری و به‌ویژه متون روایی، این کار نمی‌تواند در فعالیت‌های درازمدت مؤسسه‌ای چون مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، توجیه‌پذیر باشد.

همان‌گونه‌که گفته شد، بسیاری از کتب و مجامع روایی ثانویه چون وسائل الشیعه، تنها به دلیل استفاده از فرازهای خاصی از روایات، تألیف و تدوین شده‌اند و فقط امتیاز برخی نسخه‌های جدید یک کتاب بر نسخه‌های دیگر آن، وجود علایم ویرایشی مناسب است که خواندن کتاب را روان می‌کند. بر همین اساس، امتیاز یک متن رقمی ویرایش‌شده بر یک متن ساده را نمی‌توان از نظر دور داشت.

مزایا

در اینجا به پاره‌ای از مزایا و موانع پیش رو در زمینه ویرایشگری متون دیجیتال خواهیم پرداخت. یکی از مزیت‌های متن ویرایش‌شده، زیباسازی متنی است که به کاربران ارائه می‌شود. در این زیباسازی، تفاوتی میان نشر مکتوب و نشر رقمی نمی‌توان یافت. گرچه شاید در جست‌وجوهای کامپیوتری، برخی علایم ویرایشی استفاده‌چندانی نداشته باشند، اما در قسمت نمایش و هنگام مطالعه یک متن، این زیباسازی، سرعت انتقال در درک مطلب را به همراه خواهد داشت.

اگر فرازبندی و ویرایشگری، نتیجه‌ای جز همین زیبایی و شکل‌بودن متن را به دنبال نداشته باشد که البته ملازم با افزایش سرعت درک نیز هست، برای توجیه فعالیت در این زمینه، کافی خواهد بود. این موضوع را می‌توان از نقیصه‌های متون رقمی ارائه‌شده به کاربران دانست که با وجود قابلیت‌های وسیع ویرایشگری در آنها که به تدریج می‌توان به هوشمندسازی آن نیز پرداخت، ویرایش موجود در بسیاری از آنها حتی از ویرایش نسخه‌های مکتوب کمتر بوده و بیشتر ویرایش‌های موجود نیز تنها رونوشتی از کتاب است و هیچ قابلیت جدیدی بدان اضافه نشده است.

از طرفی، مرکز نور تنها به متونی نپرداخته که نشر مکتوب آنها در یک قالب تعریف‌شده به‌خوبی ویرایش شده باشند؛ بلکه در گستره اطلاعات موجود، متونی مشاهده می‌شوند که برای اولین بار در سازمان، از نسخه‌های خطی استخراج شده و به عبارتی، مرکز احیاکننده آنها بوده است. از این‌رو، اکنون در بسیاری از متون ارائه‌شده در نرم‌افزارها و پایگاه‌ها - به‌ویژه در مواردی که با فرمت‌گذاری تخصصی، انواعی از تمایز نیز در متن نیز ایجاد نشده - نوشتاری کاملاً به‌هم‌پیوسته به مخاطبان عرضه می‌شود که چشم را آزار داده و درک مطلب را کند می‌کند. با فرازبندی و ویرایشگری، می‌توان متن زیبا و شکلی را در اختیار مخاطب قرار داد و البته این قابلیت را هم در اختیار او گذاشت که میان «تصویر اسکن‌شده کتاب» و «متن ویرایش‌شده در مرکز»، یکی را برای مطالعه انتخاب کند.

۳۶- مع، معانی الأخبار، الفصلان عن أبيه عن سعد بن ابن هاشم عن ابن أبي عمير عن جعفر بن عثمان عن أبي بصير قال: كنت عند أبي جعفر ع فقال له رجل: أصلحك الله إن بالكوفة قوماً يقولون مقالة ينسبونها إليك فقال وسأوي قال يقولون إن الإيمان غير الإسلام فقال أبو جعفر ع نعم فقال له الرجل: ميفه لي قال من شبهه أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله وأقر بما جاء به من عند الله وأقام الصلاة وآتى الزكاة وصام شهر رمضان وحج البيت فهو مسلم قلت فالإيمان قال من شبهه أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله وسأوي ما جاء به من عند الله وأقام الصلاة وآتى الزكاة وصام شهر رمضان وحج البيت ولم يلق الله بدين أبداً عليه الشان فهو مؤمن قال أبو بصير: جيلت فيك وأنت لا تعلم يلقى الله بدين أبداً عليه الشان فقال ليس هو حيث ذهب إنما هو لم يلق الله بدين أبداً عليه الشان ولم يلق الله بدين أبداً عليه الشان ولم يلق الله بدين أبداً عليه الشان ولم يلق الله بدين أبداً عليه الشان.

نمونه‌ای از متن‌های موجود در نرم‌افزار جامع الأحادیث

۲۶- مع، [معانی الأخبار] ل، [الخصال]، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي هَاشِمٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ أَبِي بصيرٍ، قَالَ:
 كُنْتُ عِنْدَ أَبِي جَعْفَرٍ (ع)، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ:
 أَصْلَحَكَ اللَّهُ، إِنَّ بِالْكَوْفَةِ قَوْمًا يَقُولُونَ مَقَالَةً يَنْسُبُونَهَا إِلَيْكَ!
 فَقَالَ: وَمَا هِيَ؟
 قَالَ: يَقُولُونَ إِنَّ الْإِيمَانَ غَيْرُ الْإِسْلَامِ!
 فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (ع): نَعَمْ!
 فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ: صِفْهُ لِي!
 قَالَ: مَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَ أَقْرَبَ بِمَا جَاءَ بِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ، وَ أَقَامَ الصَّلَاةَ، وَ آتَى الزَّكَاةَ، وَ صَامَ شَهْرَ رَمَضَانَ، وَ حَجَّ الْبَيْتَ، فَهُوَ مُسْلِمٌ.
 قُلْتُ: فَأَلِيمَانُ؟
 قَالَ: مَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَ أَقْرَبَ بِمَا جَاءَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ، وَ أَقَامَ الصَّلَاةَ، وَ آتَى الزَّكَاةَ، وَ صَامَ شَهْرَ رَمَضَانَ، وَ حَجَّ الْبَيْتَ، وَ لَمْ يَلْقَ اللَّهَ بِذَنْبٍ أَوْعَدَ عَلَيْهِ النَّارَ، فَهُوَ مُؤْمِنٌ.
 قَالَ أَبُو بصيرٍ: جُعِلْتُ فِدَاكَ! وَ أَيْتَانَا لَمْ يَلْقَ اللَّهَ بِذَنْبٍ أَوْعَدَ عَلَيْهِ النَّارَ؟
 فَقَالَ: لَيْسَ هُوَ حَيْثُ تَذْهَبُ! إِنَّمَا هُوَ: لَمْ يَلْقَ اللَّهَ بِذَنْبٍ أَوْعَدَ عَلَيْهِ النَّارَ وَ لَمْ يَتَّبِعْ مِنْهُ.

نمونه متن نرم افزار جامع الأحادیث با ویرایش و فرازبندی پیشنهادی

البته قابل درک است که ویرایشگری دستی در تمام اطلاعات وسیع مرکز، از لحاظ هزینه، زمان و اولویت بندی، توجیه پذیر نیست؛ اما می توان با الگوگیری از آن قسمت از نشر مکتوب که به خوبی ویرایش شده اند و در مواردی پیاده سازی همان ویرایش ها و نیز بر اساس آیین نامه مدون و انعطاف پذیری که با توجه به اصول حاکم بر این فعالیت تنظیم می شود، کار ماشینی را به صورت محدود و در متن های پر کاربردی چون کتاب های روایی و نیز برخی منابع رده اول دیگر دانش ها آغاز کرد. سپس، متن های آماده شده به همراه قواعد فراوان فرعی دیگری که به تدریج در این زمینه تهیه می شود، مبنای یادگیری ماشینی قرار گیرد. با استمرار چنین روشی، می توان انتظار داشت که در برنامه های میان مدت، ماشین بتواند در دیگر نوشتارهای بی ویرایش نیز پیشنهاد یک یا چند ویرایش مناسب را داده و پژوهشگر تنها به تأیید و اصلاح آن بپردازد و در چشم اندازی بلندمدت، هوش مصنوعی بتواند به تنهایی در بخش وسیعی از متون، به ویراستاری بپردازد.

قابل توجه است که اکنون نیز برخی پردازش های هوشمندی مانند مشابهت یابی معنایی که در ارتباط با فرازهای مستقل معنایی می باشد، توسط همکاران پرتلاش مرکز، ایده پردازی و اجرا شده است که در صورت پرداختن تخصصی تر به موضوع ویراستاری، می توان به نتایج بهتری دست یافت.

ویراستاری و فرازبندی متون، علاوه بر زیبا کردن متن که بدان اشاره شد، پیامدهای مثبت دیگری نیز خواهد داشت که به برخی از آنها اشاره می شود:

۱. ویراستاری و فرازبندی مناسب، ارتباط قابل درک تری میان متن اصلی با شرح و ترجمه های موجود، ایجاد خواهد کرد و این امکان را نیز در اختیار قرار خواهد داد شرح و ترجمه های یک فراز، قابل انتقال به فرازهای متحد و مشابه روایات و متون دیگر باشند. در همین راستا، اگر بعدها تصمیم به ترجمه متون اسلامی به تمام زبان های رایج دنیا گرفته شود، ایجاد ارتباط متون ویرایش شده با آن ترجمه ها و یا شرح ها، آسان تر خواهد بود و نیز با ترجمه یک فراز، به سرعت می توان آن را به تمام فرازهای مشابه گسترش داد و علاوه بر سرعت ترجمه، به نحو چشمگیری از هزینه آن کاست؛ زیرا ممکن است در ترجمه متن طولانی یک کتاب، ترجمه ده ها و صدها فراز آن را در بایگانی خود داشته باشیم.

در نشر مکتوب، اگر کتاب‌های گوناگون، در یک متن کاملاً مشابه، ویرایش متفاوتی را اعمال کنند، مشکل پندانی ایجاد نخواهد شد؛ زیرا ارتباطی بین این کتاب‌ها وجود ندارد؛ اما در مجموعه‌های رقومی، با توجه به امکان مقایسه سریع این متن‌ها با یکدیگر، هرگونه اختلاف سلیقه‌ای به چشم خواهد آمد.

از این رو، لازم است هوشمندی ابزار ویرایشگری افزایش یابد؛ تا جایی که ابزار، نسبت به هرگونه اعمال سلیقه شفصی هشدار داده و ویرایشگر را تا حد امکان به سوی استانداردهای مندرج در آیین‌نامه راهنمایی کند

ترجمه‌هایی که با دقت کافی به فراز مرتبط، وصل شده‌اند، می‌توانند مبنای ترجمه هوشمند تمام متون تخصصی اسلامی از زبان عربی به زبان‌های مختلف، و در مرحله بعد، از هر زبانی به زبان دیگر باشند.

۲. با فرازبندی روایات، می‌توان به موضوع «روایات متحد» که از دیرباز از دغدغه‌های پژوهشگران حدیث است، نزدیک‌تر شد؛ زیرا بعد از ویرایشگری و تقطیع روایات، می‌توان اعلام کرد که به عنوان نمونه، سه فراز پیاپی و یا پراکنده از این روایت، با سه فراز پیاپی و یا پراکنده از روایت دیگر متحد می‌باشد. تمام آن دو، نه تنها با هم متحد نیستند، بلکه درصد تشابه آنها نیز اندک است.

۳. قابلیت‌هایی که اکنون با عنوان مشابه‌یابی روایات در نرم‌افزار جامع الأحادیث ۳ گنجانده شده، با ویرایشگری و فرازبندی می‌تواند به صورت بسیار دقیق‌تر و وسیع‌تری عمل کرده و به تمام متون سرایت یابد؛ به گونه‌ای که علاوه بر اعلام درصد تشابه دو متن طولانی با یکدیگر، در هر فراز بتوان فرازهای مشابه دیگر را با اعلام درصد تشابه یافت که به نظر می‌رسد، در پژوهش‌های مبتنی بر مشابه‌یابی، نیاز به یافتن تشابه میان فرازها، بیش از نیاز به تشابه میان دو متن طولانی است.

۴. اکنون با استفاده از سیستم ارزیابی‌کننده، می‌توان به صورت خودکار، عبارات قرآنی موجود در متون را تصحیح و اعراب‌گذاری نمود و نشانی آن را در کنارش درج کرد؛ به شیوه‌ای که قرآن مبنای جایگزین متن قرآنی موجود در کتاب شود.

بعد از ویرایشگری متون روایات، اشعار، ضرب‌المثل‌ها و هر عبارت و متن خاص دیگر، می‌توان برای هر جمله مستقل و یا نیمه‌مستقل از آنها، کُد مستقلی در نظر گرفت و عبارات خاص موجود در متون را بر آن کدها عرضه داشت و بعد از تأیید انطباق، تمام اطلاعات مرتبط با فراز مینا را به فرازهای مشابه نیز انتقال داد.

۵. در پژوهش‌های موضوع‌محور، موضوعات، نمایه‌ها و کلیدواژه‌ها بیش از آنکه با تمام یک روایت طولانی و یا تمام مبحثی از یک دانش خاص مرتبط باشند، تنها با یک یا چند فراز آن در ارتباط هستند. از این رو، با یک فرازبندی دقیق بهتر می‌توان سرفصل‌های یک پژوهش موضوعی را به هدف دقیق خود در متون رساند و علاوه بر آن، چنین سرفصل‌هایی را با فرازهای مشابه دیگری که فعالیتی در آنها انجام نشده، متصل ساخت.

۶. شناخت هوشمند ابتدا و انتهای یک جمله، از فعالیت‌های متن‌کاوی می‌باشد که به درصد بالایی از رشد رسیده است؛ اما برای دقت بالاتر در تشخیص حدود جمله‌ها، هرچه متون ویرایش‌شده بیشتر و دقیق‌تری در اختیار باشد، یادگیری ماشین افزایش خواهد یافت.

۷. یکی از فعالیت‌های پژوهشی، تلخیص یک کتاب و حذف و اصلاح برخی عبارات آن برای ارائه به کاربرانی است که فرصت کافی برای مطالعه تمام متن را ندارند و یا برای مطالعه مجدد به سراغ آن می‌روند. مشکلی که در نشر مکتوب وجود دارد، آن است که پیوند کتاب تلخیص‌شده با کتاب اصلی دشوار است؛ اما در متون رقمی، بدون آنکه حذفی رخ دهد، یک پژوهشگر می‌تواند برخی فرازهای مشخص و کدگذاری‌شده را غیرفعال نماید و بدین ترتیب، تلخیصی را ارائه کند که تنها با یک کلیک، قابل تبدیل به متن اصلی است.

۸. اخیراً این قابلیت ارزشمند، طراحی و در مرحله اجرا قرار گرفته است که اگر محقق درباره روایتی پژوهش می‌کند، بتواند در اطلاعات گسترده مرکز به تمام صفحاتی دست یابد که در آنها از این روایت سخنی به میان آمده است. در تکمیل این قابلیت، اگر بتوان به این امکان دست یافت که فقط به صفحات مرتبط با یک فراز از روایت دسترسی داشت، در مواردی این کار به تسریع روند پژوهش خواهد انجامید و از طرفی، توانایی تشخیص فرازهای پرکاربرد از یک روایت را در اختیار قرار خواهد داد.

مشکلات

۱. ویراستاری، دانشی است که نیاز به نیروی متخصص و نیز هزینه نسبتاً بالایی دارد و علاوه بر آن، مهم‌ترین مشکل در تقطیع و ویرایش متون، اعمال سلیق مختلف از جانب افراد گوناگون و حتی یک فرد در دوره‌های متفاوت زمانی است. در ابتدای فعالیت مرکز، تقطیع تمام متون در دستور کار بوده و تا مدتی اجرا می‌شد؛ اما به دلیل همین مشکل، این روند کاری متوقف شد که البته اختلاف سلیقه در فرازبندی‌ها گاه وابسته به نوع استفاده‌ای بود که متکفلان و ویرایشگران هدف‌گذاری کرده بودند.

۲. در نشر مکتوب، اگر کتاب‌های گوناگون، در یک متن کاملاً مشابه، ویرایش متفاوتی را اعمال کنند، مشکل چندانی ایجاد نخواهد شد؛ زیرا ارتباطی بین این کتاب‌ها وجود ندارد؛ اما در مجموعه‌های رقمی، با توجه به امکان مقایسه سریع این متن‌ها با یکدیگر، هرگونه اختلاف سلیقه‌ای به چشم خواهد آمد.

از این رو، لازم است هوشمندی ابزار ویرایشگری افزایش یابد؛ تاجایی که ابزار، نسبت به هرگونه اعمال سلیقه شخصی هشدار داده و ویرایشگر را تا حد امکان به سوی استانداردهای مندرج در آیین‌نامه راهنمایی کند؛ زیرا حتی اگر موارد موجود در آیین‌نامه، بهترین انتخاب هم نباشد، اما هماهنگ‌بودن ویرایش در متون دیجیتال، ارزشمندتر از انتخاب بهترین گزینه بر حسب سلیقه شخصی است. ●

